

Hybridtermer inte självklart fel men bör användas med urskillning

En grundprincip i det medicinska språket är att rent latin används i de anatomiska benämningarna, medan bl a latinska sjukdomsnamn oftast har lånats från grekiskan. Rena sammansättningar av latinska och grekiska ord har emellertid sedan antiken ansetts vara olämpliga. Många gånger kan det ändå vara motiverat att använda sådana s k hybrider.

Bland de termer som efter Svenska Läkaresällskapets språkkommittés rekommendation tagits in i SAOL finns *ovarietomi* (se LT 40/98, sidan 4389). I ett brev diskuterar Stig Melander, Norrköping, detta med bl a följande rader: »Är inte detta en språklig hybrid med ett latinskt förled och ett grekiskt efterled? På min tid som kvinnoläkare skrev vi ooforektomi och skulle det vara rent latin fick vi skriva exstirpatio ovariorum, men det är ju onekligen ett klumpigare uttrycksätt.»

Stig Melander har rätt i att termen är en typisk hybrid (= språklig korsning), och han underförstår att sådana bör undvikas. Frågan är intressant och värd en diskussion.

Bendz: »... böra s.k. hybrider i görligaste mån undvikas»

I sitt standardverk »Latin för medicinare» (Lund 1964) ger Gerhard Bendz några kloka råd: »Vid skapandet av nya avledningar och sammansättningar böra s.k. hybrider i görligaste mån undvikas» (sidan 225). Några rader längre ned säger han dock: »Ofta nog äro de emellertid svåra att undvika och t.o.m. praktiska ur systematisk synpunkt ... Och i regel kan man lugnt acceptera sådana hybrider som redan är inarbetade i terminologin och i gängse bruk.» Dessa rader ur Bendz terminologiska bibel ger

situationen i ett nötskal, de skall här användas som predikotext.

»Hybrider bör i görligaste mån undvikas» – gäller detta fortfarande? Detta är inte något nytt bud, snarare en sammanfattning av den gamla lagen som gällt sedan antiken. Alla med erfarenhet av medicinspråket har grundprincipen i ryggmärgen: Latinet nyttjar i anatomin sina egna ord, ofta konkreta och vardagliga, men för mer abstrakta och sofistikerade termer, t ex för sjukdomar, behandlingar, vetenskaper, lånar man termer från grekiskan. För denna läsekrets behövs ingen exemplifiering, det kan räcka att jämföra latinets *pulmo*, 'lunga' med grekiska *pneumoni(t)*, 'lunginflammation', och latinets *vasculum*, 'kärl', med grekiska *angiografi*, 'kärlröntgen'.

Frågan är: Finns det någon anledning att hålla fast vid denna regel enbart för att den är inarbetad och närmast självklar? Vore det inte logiskt att använda de anatomiska termerna *pulmo* och *vasculum* även i de utvidgade **pulmoni(t)* och **vaskulografi*? (Asterisken markerar att ordet inte är belagt eller är oacceptabelt.) De sistnämnda är väl lika genomskinliga i betydelsen som de grekiska? Vad händer den dag vi suddar ut den uppdragna skiljelinjen mellan språken?

För det första skulle antalet termer, dvs synonymier, komma att växa, terminologiböckernas BMI skulle svälla. För det andra skulle en viss osäkerhet om termernas innebörd kunna uppstå. Ofta förblir nämligen två s k synonymier inte identiska till betydelsen, de får uttrycka skillnader i detaljer eller nyanser. Ett exempel: *nefrografi* och *renografi* är etymologiskt likvärdiga. På vissa håll tycks man göra en skillnad så att den förra anger en undersökning med röntgen, den senare med isotoper. Båda har i så fall sitt fulla berättigande. Däremot, när hybriden är helt synonym med den helgrekiska termen, vågar man bestämt rekommendera den senare, alltså hellre *rinofarynx* än *nasofarynx*. De betyder samma sak, eller hur?

Två skäl till att så många hybrider förekommer

Varför finns trots allt så många ac-

MEDICINENS SPRÅK

cepterade hybrider? Man kan finna åtminstone två skäl: Det första skälet är att någon känd grekisk synonym inte finns att tillgå. Av den anledningen läggs något av grekiskans många suffix, t ex för sjukdomar, till latinska basmorfem. Att försöka uttrycka *sinuit*, *apendektomi*, *fasciotomi* eller *fibromyalgi* på ren grekiska vore fåfäng möda, några allmänt fungerande grekiska termer för 'bihåla', 'bihang', 'bindvävshinna' eller 'fiber' finns inte i dagens medicinspråk.

Inte särskilt konstigt är att åtskilliga termer för moderna upptäckter och nya medicinska domäner enbart har latinska basmorfem. När i början av vårt sekel det latinska substantivet *virus* fick sin moderna medicinska betydelse fanns ingen anledning att skapa en grekisk synonym att använda tillsammans med grekiska suffix. Vetenskapens namn blev givetvis *virologi*. Liknande resone-mang kan föras om t ex *neonatologi*, *immunologi*, *radiologi*, *skintigrafi*, alla självklart sentida bildningar med latinsk bas och grekiskt suffix. (Vi bortser från att prefixet *neo-* ursprungligen är grekiskt.)

Det andra skälet ligger på ett ytligare plan. Grekiska morfem har oftast större lättet att bilda sammansättningar än latinska. Foge vokalen *o* är alltid det kitt som binder ihop dem, i latinet är det inte lika enkelt. Lätthanterliga termer som *leukocyt* och *hemorragi* kan knappast ersättas av latinska ordbildningar med *alb-* (vit) + *cellul-* respektive *sanguin-* (blod) + *flux* (flöde). Men det finns fall då det latinska ordet är enklare. För att återvända till *ovarietomi* är det möjligt att *ooforo-* känns mindre naturligt med alla sina *o:n*. Kanske uppfattas *ektomi* idag mindre som ett grekiskt suffix än som ett självständigt ord, en operationsterm. Sådana är i regel latinska.

Gastroenterologisk gåta: Varför gastrointestinal?

Ibland hittar man hybrider som verkar onödiga och svåra att motivera.

Författare

HANS NYMAN

fil lic, språkrådgivare, Svenska Läkaresällskapet, Stockholm.

Mag-tarmkanalens specialitet kallas som sig bör *gastroenterologi*, en helgrekisk bildning. Man varför väljer man alltid hybriden *gastrointestinal* när det blir tal om adjektivet? Jag har inget bra svar, har någon?

Reglerna för hybrider kan alltså tyckas flytande och praxis mycket öppen. Sist måste jag nämna ett fall med sträng lagbundenhet, till och med i det ganska laglösa engelska språket.

Grekiskan och latinet kunde, till skillnad från bl a svenskan, bilda adjektiv av de flesta substantiv. De båda språken hade varsitt »universalsuffix», grekiskan *-ic* och latinet *-al*. Mot det latinska *lienalis* svarar det grekiska *splenicus*. Något motsvarande svenskt *mjältig, eller hur det skulle heta, finns ju inte. Vi översätter som bekant *arteria lienalis* till *mjältartär*. Här finns gott om synonymer: latinska adjektiv som *corporealis*, *intestinalis*, *mentalis*, *visualis* svarar mot de grekiska *somaticus*, *entericus*, *psychicus*, *opticus* osv.

Om *-al* har en tendens att ibland ta sig in på förbjudet grekiskt område, t ex i *epidermalis*, *phalangealis*, *thoracalis* (men här finns också de helgrekiska *phalangicus*, *thoracicus*), så gäller det omvända aldrig för det grekiska *-ic*. Det håller sig alltid kvar i sin grekiska omgivning, till och med engelskan följer strängt denna regel.

Här gives plötsligt ett tillfälle att rätta ett par nu nästan preskriberade språkfel i denna tidning från nr 42/96, sidan 3687, där man läser: »Han togs in till ortopedavdelning och erhöll antiinflammatoriska.» Det latinska adjektivet är *antiinflammatorius*, det engelska *antiinflammatory* och det svenska *antiinflammatorisk*, där vi lagt till vår inhemska ändelse *-isk*. Något *-ic* (*-ik*) är inte tänkbart i detta latinska ord. Den grekiska termen är som bekant *antiflogistika*, här är suffixet *-ik* på hemmaplan.

Två rader längre ned talas det om »epigastrala smärtor». Det grekiska *epigastrium* ger adjektivet *epigastricus*, på engelska *epigastric*, den enda möjligheten enligt Dorland. Lindskog har endast *epigastrisk*, vi brukar byta ut det grekiska *-ic* mot vårt eget *-isk*. Det felaktiga *-al* är helt onödigt, men alltså inte lika tokigt som att använda *-ic* på latinska ord.

Anorecticus och anorectalis inte samma sak

Till sist en kuriositet: en jämförelse mellan adjektiven *anorecticus* och *anorectalis* är mycket instruktiv. I det första fallet signalerar *-ic* ett grekiskt substantiv, *anorexia* (med basmorfemet *orexia*), medan *-al* i det andra fallet signalerar de latinska morfemen *anus* + *rectum*. •

Den som lider av fetma är fet!

När man har behövt tala med eller om den svårt överviktiga patienten har man hittills oftast tasset omkring och använt ord som obes eller adipös eller överviktig. Svenska Läkaresällskapet språkkommitté har på förfrågan diskuterat saken och anser att det nu är dags att inom sjukvården börja använda ordet fet.

Att använda ordet fetma i stället för obesitas eller obesitet eller adipositas går numera bra. Det verkar inte upplevas som en nedsättande benämning. Att tala om övervikt går också bra. Rent medicinskt är emellertid övervikt och fetma inte synonymer. Enligt Världshälsoorganisationen föreligger övervikt (overweight) vid ett kroppsmasseindex (BMI) mellan 25 och 30 kg/m², medan fetma (obesity) kräver att BMI är över 30.

Att tala om den överviktiga patienten möter inte heller några problem. Däremot har man hittills hejdat sig inför att säga att en patient är fet och i stället formulerat sig annorlunda eller använt synonymer som obes eller adipös eller överviktig. Med tanke på definitionerna ovan är det olämpligt att använda ordet överviktig när man menar fet. Obes och adipös är krångliga ord att använda i samtal med patienter och allmänhet.

Stephan Rössner tog upp frågan till diskussion i språkkommittén. Han rapporterade att en nordisk arbetsgrupp nyligen diskuterade ordvalsfrågan i samband med introduktion av nya läkemedel inom fetmaområdet. Gruppen hade uppfattningen att tiden nu är mogen för att tala klartext.

Språkkommittén: Dags att våga säga fet

Språkkommittén delar arbetsgruppens uppfattning. Det är dags att sluta hyssja. Risken finns naturligtvis att enskilda människor kan känna sig kränkta, åtminstone till att börja med, men värdet av att utan missförstånd eller otydlighet kunna tala om tillståndet väger över. Även inom patientföreningen Överviktigas riksförbund tycks det numera förekomma att man använder ordet fet om människor. Det är lätt att associera till hur ordet alkoholist har avdramatiserats på senare år som en följd

MEDICINENS SPRÅK

av att man bli inom de sk Minnesota-grupperna betonar vikten av att individen både för sig själv och för andra gör klart att han eller hon är alkoholist.

Även förståelsen inom Norden kan öka av en ändrad praxis. Än så länge verkar man inom sjukvården använda delvis olika ord; t ex är ordet adipös vanligt i Norge men inte obes, som är vanligast i Sverige. Sannolikt borde ordet fet kunna användas i såväl Norge, Danmark (fed) som (svensktalande) Finland, kanske även Island.

Läkemedelsbehandling inte obligat

Att bli benämnd fet bör dock inte likställas med att man måste behandlas med läkemedel, detta tål att understrykas. Det finns ingen anledning att behandla fler med läkemedel för att man har ändrat språkbruket. Redan finns en tendens att försöka lösa överviktsproblemet genom att stoppa i sig undermedel av olika slag. Naturligtvis bör beteende- och kostförändring tillsammans med motion provas först.

Jarl Holmén

redaktör för språkspalten

Kommentar

Att terminologin anpassas till verkligheten påverkar naturligtvis inte terapirutinerna. Kost, motion och beteendemodifikation utgör alltid grunden. Den kliniska bilden avgör sedan om läkemedel kan vara indicerade – oavsett vilket språkbruk vi använder.

Stephan Rössner

professor, överviktsenheten, Hud-
dinge sjukhus